

การศึกษาองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้วัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน

Education Knowledge and Extension of Local Wisdom in Using Parameria (Natural Materials) for Creative Economy in the Form of Basketry

Sastra Laoakka
Mahasarakham University

บทคัดย่อ

การศึกษาองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้วัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน เป็นการวิจัยที่มีความมุ่งหมายสำคัญสองประการคือ 1) ศึกษาองค์ความรู้ ประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้วัสดุตั้งแต่ขั้นตอน การปลูกขยายพันธุ์ การแปรรูปและ 2) เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้วัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 3 กลุ่มคือ (1) กลุ่มผู้รู้ (2) กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ผู้ปฏิบัติการและ (3) บุคคลทั่วไปรวมทั้งสิ้น 36 คน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) ด้วยการสำรวจเบื้องต้นสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มและนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาทางที่จะตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านกุดซุยมีเอกลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการผลิตเครื่องจักสานหวายและการนำวัสดุทดแทนหวายในท้องถิ่นมาใช้ในการนำต้นเครื่องซูดซึ่งเป็นพืชตระกูลไม้เถา มีอยู่มากบริเวณป่าโคกป่าทามตามหัวไร่ปลายนามาสานแทนหวายช่างผู้ชำนาญในชุมชนสามารถที่จะสานหวายและต้นซูดออกมาได้หลาย Pattern ตามความต้องการของลูกค้า งานสั่งทำแต่ละตัวจะมีเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนใคร อย่างไรก็ตามลายที่ขายดีคือลายรังนก

การต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้วัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสานพบว่า วัสดุธรรมชาติได้รับความนิยมนำมาผลิตเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนและเครื่องมือตัดสัตว์หลายยุคหลายสมัย เมื่อนำมาผสมผสานกับงานดีไซน์ที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นเฟอร์นิเจอร์ที่มีรูปแบบทันสมัยเพิ่มเสน่ห์ให้กับเครื่องซูดมากยิ่งขึ้น แต่ยังคงเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก โดยเฉพาะการนำงานเฟอร์นิเจอร์เครื่องซูดเข้ามาตกแต่งภายในบ้าน ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่มีความแข็งแรงทนทานมีอายุการใช้งานที่ยาวนาน แต่ขึ้นอยู่กับการใช้งานที่ต้องใช้ให้ถูกประเภท เช่นไม่ใช้วางของหนักๆ หรือปล่อยให้เฟอร์นิเจอร์หวายแท่นตากแดดตากฝน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้อายุของงานหวายแท่นสั้นลง

Received : August 18, 2017

Revised : September 9, 2017

Accepted : November 24, 2017

โดยข้อสรุปต่างๆ ที่ได้กล่าวมานี้สามารถนำมาสร้างเป็นข้อกำหนดหรือขอบเขต เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบและสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นที่ตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ การออกแบบเป็นการทำให้เกิดรูปทรงใหม่ขึ้นที่มีความสัมพันธ์กับความงามทางด้านศิลปะการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้องคำนึงถึงหลักการต่อไปนี้

1. หน้าที่ใช้สอย (Function)
2. ความปลอดภัย (Safety)
3. ความแข็งแรง (Construction)
4. ความสะดวกสบายในการใช้ (Ergonomics)
5. ความสวยงามน่าใช้ (Aesthetics or Scale Appeal)

คำสำคัญ : การศึกษาองค์ความรู้ การต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน เครื่องชูด วัสดุธรรมชาติ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เครื่องจักสาน

Abstract

The education knowledge and extension of local wisdom in using Parameria (natural materials) for a creative economy in the form of basketry, has two important purposes: (1) to study the history, the present situation and the problems of indigenous knowledge in the use of Parameria (Ewan Laevigata) from cultivation, breeding, processing and (2) to extend the indigenous knowledge in the use of Parameria laevigata (natural materials) for creative economy in the form of wicker. The research is a cultural qualitative research method and separates the sample groups into 3 groups 1) knowledge group 2) concern group 3) general group total of 36 people by collecting data from documents and field studies by survey and analyze data, structured and non-structured interviews, participation and non-participation, focus group discussion and analyze the data to answer the purpose.

The results of the study revealed that Ban Kud-Sui Community has a unique identity from the rattan materials and has taken renewable materials by using the Sood tree which is the vine tree groups in forest and wetland areas. A skilled technician in the community, able to weave rattan and Sood trees in various patterns according to the needs of customers. Each order has a unique identity. However, the best-selling pattern is the bird's nest pattern.

To continue the indigenous knowledge in the use of Parameria laevigata (natural materials) for the creative economy in the form of wicker, found that the natural materials have been popular and used to produce household appliances and trapping tools in many generations. When combined with a design that has been developed to be a popular style and added more charm, but still emphasizes the essential functions, especially for home decoration, which it is a strong and durable natural material but it also depends on

the correct usage, such as not placing heavy objects or letting the genuine rattan furniture to be weathered. This will shorten the life of genuine rattan work.

In conclusion, all of these can be created as the specification or scope in order to be as a conceptual framework for designing and creating new products by following the concept target. Product design must take into consideration the following principles:

1. Function
2. Safety
3. Construction
4. Ergonomics
5. Aesthetics or Scale Appeal

Keywords : education knowledge, extension of local wisdom, Parameria (Ewan Laevigata) natural materials, creative economy, wearing machines

บทนำ

การสร้างสรรคเป็นสิ่งที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ เป็นการดำเนินการในลักษณะต่างๆ เพื่อให้เกิดสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน สิ่งที่มีชีวิตเท่านั้นที่จะมีความคิดอย่างสร้างสรรค์ได้ ความคิดสร้างสรรค์เป็นความคิดระดับสูงเป็นความสามารถทางสติปัญญาแบบหนึ่งที่จะคิดได้หลายทิศทาง หลากหลายรูปแบบโดยไม่มีขอบเขต นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อสร้างสิ่งแปลกใหม่หรือเพื่อการพัฒนาของเดิมให้ดีขึ้นทำให้เกิดผลงานที่มีลักษณะเฉพาะตนเป็นตัวของตัวเอง อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงชนิดเดียวในโลกที่มีความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาเรามีแต่มนุษย์เท่านั้นที่สามารถสร้างสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อใช้ประกอบในการดำรงชีวิตและสามารถพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม รวมถึงมีความสามารถในการพัฒนาดน พัฒนาสังคม พัฒนาประเทศและรวมถึงพัฒนาโลกที่เราอยู่ ให้มีลักษณะที่เหมาะสมกับมนุษย์มากที่สุด ในขณะที่สัตว์ชนิดต่างๆ ที่มีวิวัฒนาการมาเช่นเดียวกับเรายังคงมีชีวิตความเป็นอยู่แบบเดิมอย่างไม่มีเปลี่ยนแปลง มากกว่าครึ่งหนึ่งของการพบที่ยิ่งใหญ่ของโลกได้ถูกกระทำขึ้นมาโดยผ่าน “การค้นพบโดยบังเอิญ” หรือการค้นพบบางสิ่งขณะที่กำลังค้นหาบางสิ่งอยู่ การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์อาจไม่จำเป็นต้องยิ่งใหญ่ถึงขนาดการพัฒนาบางสิ่งขึ้นมาให้กับโลก แต่มีอาจเกี่ยวข้องกับพัฒนาการบางอย่างให้ใหม่ขึ้นมา อาจเป็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เพื่อตัวของเราเอง เมื่อเราเปลี่ยนแปลงตัวเราเอง เราจะพบว่าโลกก็จะเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับเราและในวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เราได้มีประสบการณ์กับโลก ความคิดสร้างสรรค์จึงมีความหมายที่ค่อนข้างกว้างและสามารถนำไปใช้ประโยชน์กับการผลิต การสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ กระบวนการวิธีการที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ เราคาดหวังว่าความคิดสร้างสรรค์จะช่วยให้การดำเนินชีวิตและสังคมของเราดีขึ้นเราจะมีสุขมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการที่ได้ปรับปรุงขึ้นมาใหม่นี้ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (Leesuwan, V., 1996, pp.36–38) ได้กล่าวถึงลักษณะของงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานเป็นเครื่องมือที่มนุษย์นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่เพียงแต่ด้านประโยชน์ใช้สอยเท่านั้นที่มนุษย์พัฒนาขึ้น ความสวยงามและความทนทานถาวร ก็เป็นปัจจัยที่มนุษย์ให้ความสำคัญ

จากการที่มนุษย์รู้จักการใช้ยางพืชบางชนิดมาทาหรือยาเพื่อมิให้เกิดรอยร้าว ซึ่งทำให้มีผลสองอย่าง คือ ความคงทนถาวรและประโยชน์ใช้สอยเพิ่มเติมคือการไปใส่น้ำ การใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวมีมาแต่ครั้ง สุโขทัยหรืออาจจะก่อนหน้านั้น นวลลลอ ทินานนท์ (Tinanon, N., 2001, p.7) กล่าวถึงลักษณะของ งานหัตถกรรมพื้นบ้านในประเทศไทยไว้ดังนี้ 1) เป็นงานที่ทำอยู่ภายในอาคารของบ้านหรือภายนอกอาคาร แต่อยู่ใกล้บ้านและอาคารไม่มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นโรงงานอุตสาหกรรม 2) ส่วนใหญ่เป็นงานที่ใช้เวลาว่าง จากการประกอบอาชีพหลักโดยหวังประโยชน์เพื่อนำส่วนที่เกินความต้องการขายเพื่อหารายได้พิเศษสำหรับ ครอบครัว 3) ใช้แรงงานของตนเองหรือสมาชิกในครอบครัว 4) วัตถุดิบที่ใช้มักเป็นสิ่งที่หาได้หรือผลิต ขึ้นเองในภูมิลำเเนาอื่นๆ 5) กรรมวิธีการผลิตมักเป็นแบบดั้งเดิมล้ำสมัยใช้แรงงานหรือฝีมือมนุษย์เป็นสำคัญ มักไม่ใช่เครื่องจักรเครื่องทุ่นแรงทันสมัยหรือถ้ามีก็น้อยที่สุด ปัจจุบันเครื่องจักรสานได้พัฒนาการไปมาก มีการประดิษฐ์คิดค้นทำให้ได้รูปแบบต่างๆ เครื่องจักรสานเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่มากับสังคมกรรมรับใช้ชีวิต มนุษย์เป็นมรดกตกทอดมาจนทุกวันนี้

เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวายของไทยก่อกำเนิดขึ้นมาจากชีวิตความเป็นอยู่ระดับพื้นบ้านในสังคม เกษตรกรรม และวิวัฒนาการเรื่อยมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งต่อกันไป เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ ดีที่สุดมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สวยงามนำไปใช้ในการอุปโภคบริโภคหรือใช้สอยในพิธีกรรมทางศาสนา และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศเป็นมรดกสืบทอด อันยาวนานจนกลายเป็นหัตถกรรม ความสำคัญของเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวายของไทยได้ปรากฏหลักฐาน ในตำนานของชาติไทยกล่าวถึงเครื่องจักสานที่เรียกว่า ชะลอม กระออมหรือครุ่ ได้มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้ ให้พ้นอำนาจจากขอมจนได้อิสระภาพและเริ่มตั้งประเทศไทยขึ้น ดังปรากฏในบันทึกพงศาวดารเหนือเรื่อง พระร่วง เป็นผู้คิดริเริ่มทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่และหวายโดยสานเป็นตาถี่ ที่เรียกว่าชะลอมหรือกระออม และมีชั้นยาทาภายในโดยรอบเพื่อใช้ตักน้ำไม้รั้ว น้ำหนักเบา ขนย้ายง่ายสะดวกกว่าการใช้เครื่องปั้นดินเผา ในสมัยนั้นกระออมหรือครุ่จัดว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่คิดขึ้นใหม่ ประชาชนจึงตื่นตื่นเห็นเป็นของวิเศษส่งผลให้ มีความเชื่อมั่นในบุญบารมีของพระร่วง ข้าศึกขอมกลัวเกรงพากันหลบหนีไป พระร่วงจึงเป็นหัวหน้า ทำการสงครามรบชนะข้าศึก เป็นอิสรภาพพ้นอำนาจจากขอมและตั้งประเทศไทยขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครอง โดยยกเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีตั้งแต่นั้นมานอกจากนั้นในสมัยโบราณมีการทำเสื่อเกราะให้กับนักรบไทย สานด้วยหวายเพื่อป้องกันอาวุธของมีคมได้พอสมควรรวมทั้งผลิตภัณฑ์ไล่หวาย ทั้งนี้เพราะวัสดุหวาย มีแรงยืดหยุ่นสามารถผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ เหมาะในการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน มีความแข็งแรง ทนทานดี ผลจากการที่นำหวายมาใช้เป็นจำนวนมากทำให้ในปัจจุบันหวายไทยมีไม่เพียงพอต่อการนำมา ใช้งานและในบางพื้นที่ก็หมดไปแล้วต้องสั่งวัตถุดิบนำเข้ามาจาก พม่า อินโดนีเซีย และมาเลเซียเป็นต้น ถึงแม้ว่าจะมีการปลูกทดแทนแต่หวายเป็นพืชที่โตช้า จึงทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มนำวัสดุท้องถิ่นที่ มีความคงทนเหมือนหวายคือเครือชูด นำมาผสมผสานกับหวายเพื่อใช้ทดแทนหวายที่มีราคาแพงและหายาก

การทำงานหัตถกรรมเครื่องจักสานเครือชูดมีพื้นฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม ช่างสานคือ เกษตรกรรมในชนบทจะใช้ช่วงเวลาว่างหลังจากการทำไร่ทำนา เลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น มาผลิตงานหัตถกรรมด้วยใจรัก เพื่อความสุขความเพลิดเพลินตลอดจนสนองประโยชน์ใช้สอยต่อตนเอง และครอบครัว รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานเครือชูดจึงเป็นศิลปหัตถกรรม พื้นบ้านที่มีความงามบริสุทธิ์ แบบธรรมชาติสะท้อนถึงความเป็นอิสระและการแสดงออกของความคิดเฉลียวฉลาด ตลอดจนความสามารถ

ของช่างสานในการเข้าใจวัสดุสานกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของการดำรงชีวิต ส่งผลให้มีการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานเป็นจำนวนมาก

เครื่องชูดเป็นเครื่องมือพื้นบ้านที่ชุมชนรู้จักดีและได้นำมาใช้งานในวิถีชีวิตของชุมชนในรูปแบบของ เครื่องมือต่างๆ จนเกิดเป็นภูมิปัญญาของชุมชน เช่น เครื่องดักสัตว์น้ำที่ชาวอีสานเรียกว่าต้อน เป็นต้น นอกจากนี้ในปัจจุบันบางชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสานจากหวายได้เริ่มนำเครื่องชูดเข้ามาใช้สานแทนหวาย ที่ขาดแคลน เนื่องจากความเหนียวและทนทานไม่ต่างจากหวาย แต่ยังคงการจัดการที่ดีในด้านต่างๆ เครื่องชูดเป็นไม้ที่เกิดง่าย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Parameria laevigata* (Juss.) Moldenke, วงศ์ APOCYNACEAE ลักษณะทางพฤกษศาสตร์เป็นไม้เถา ลำต้นเลื้อยพันไม้อื่น มีน้ำยางขาว กิ่งอ่อนเรียวยาวเล็ก สีน้ำตาลเข้ม ยอดอ่อนและก้านช่อดอกมีขนสั้นๆ สีน้ำตาลแต่จะร่วงไปในเวลาต่อมา ใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามหรือเป็น วงรอบ 3 ใบ รูปรี รูปขอบขนานจนถึงรูปใบหอก กว้าง 2.5–5 ซม. ยาว 4.5–15 ซม. ส่วนกว้างที่สุดของ ใบอยู่ประมาณกึ่งกลางใบ แล้วเรียวยาวเข้าหาโคนใบและปลายใบ ปลายเรียวยาวแหลม โคนสอบ แผ่นใบ ด้านบนสีเข้มกว่าด้านล่าง เส้นแขนงใบข้างละ 5–7 เส้น ก้านใบสั้น ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ และปลายกิ่ง ยาว 3–10 ซม. ดอกเล็กสีขาว กลิ่นหอมแรง ก้านดอกยาว 2–4 มม. กลีบเลี้ยง 5 กลีบ เล็กมาก โคนกลีบติดกันเล็กน้อย กลีบดอก 5 กลีบ ยาวประมาณ 5 มม. ขอบกลีบซ้อนเหลื่อมกัน เป็นเกลียว โคนกลีบติดกันเป็นรูปกรวย เกสรเพศผู้มี 5 อัน รังไข่มีขน ฝักยาว กว้าง 0.5–1 ซม. ยาว 15–35 ซม. หักคอดระหว่างเมล็ด เมื่อแก่แตกออกจากกันด้านเดียว เมล็ดรูปคล้ายเรือ ยาว 1–1.2 ซม. โคนมีปุยขนยาวคล้ายเส้นไหมช่วยในการลอยลม

สภาพนิเวศน์ที่เกิดในป่าเบญจพรรณถิ่นกำเนิดที่พบภาคอีสานโดยทั่วไปในป่าโคกหินลาดหนองคู หนองนา ทุ่งนา ชุมชนดงใหญ่ ป่าโคกคดเคี้ยว ระยะเวลาออกดอกอยู่ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเมษายน เวลาออกผลแก่ ระหว่างเดือนมกราคมถึงเมษายน ในอดีตชาวอีสานใช้เครื่องชูดทำอุปกรณ์ดักปลา ชูดทำจากเครื่องเถาวัลย์ ชนิดหนึ่งชื่อว่า เครื่องชูดเป็นไม้ที่มีมาของคำว่าชูด โดยจะนำเครื่องชูดมาสานเป็นรูปกรวย ส่วนท้ายจะเล็ก ส่วนหัว จะใหญ่เพื่อให้ปลาช่อนมุดหัวเข้าได้ ถ้าปลาช่อนมาติดจะเดินไม่ได้ และจะถอยหลังออกก็ไม่ได้

ต่อมาได้มีการนำเครื่องชูดมาสานตะกร้า ชูดโต๊ะรับแขก ของใช้ของประดับตกแต่ง และผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากเครื่องชูด ปัจจุบันการพัฒนาประเทศด้านอุตสาหกรรมซึ่งต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ๆ มากขึ้น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมเปลี่ยนไป ความจำเป็นของการใช้เครื่องจักสานโดยตรงในชีวิตประจำวันลดน้อยลงเครื่องจักสานจึงถูกปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยด้วย มีการประยุกต์ประโยชน์ใช้สอยของเครื่องจักสานจากหน้าที่การใช้สอยโดยตรงเฉพาะอย่าง มาเป็น ประโยชน์ใช้สอยอื่นที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตสมัยใหม่ มีการพัฒนารูปแบบ รูปทรง ขนาด ต่างไปจากเดิม ให้เหมาะกับการใช้สอยตามสภาพวิถีชีวิตของสังคมปัจจุบันมากขึ้น เช่น เฟอร์นิเจอร์หวายหรือวัสดุอื่นๆ แต่เนื่องจากปัจจุบันเป็นยุคที่มีการแข่งขันสูงด้านเศรษฐกิจ ภายใต้ระบบทุนนิยมจึงมีผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัสดุที่มี ราคาถูกกว่าผลิตได้ทีละมากกว่าเช่น พลาสติก เข้ามาวางขายและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ประกอบกับ หวายขาดแคลนจนต้องนำเข้ามาจากประเทศเพื่อนบ้าน จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการศึกษาองค์ ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เครื่องชูดวัสดุธรรมชาติเพื่อนำมาทดแทนหวายที่ขาดแคลน เพราะเป็นพืชที่โตเร็วและมีความคงทนพอๆ กับหวาย เพื่อใช้สร้างสรรค์งานศิลป์ในรูปแบบของ เครื่องจักสาน อีกทั้งยังขยายผลไปสู่การปลูกและขยายพันธุ์เครื่องชูดเนื่องจากปัจจุบันมีการบุกรุก

และตัดไม้ทำลายป่าอย่างมากมาย ทำให้แหล่งกำเนิดของเชื้อจุลินทรีย์ตามธรรมชาติถูกทำลายไปเช่นเดียวกัน จึงต้องมีการปลูกทดแทนเพื่อให้มีเพียงพอต่อการใช้งานในอนาคต ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์ขึ้นตอนคือ 1. การปลูก การแยกหน่อหรือต้นกล้าโดยคัดเลือกขนาดหน่อที่ไม่ใหญ่หรือเล็กจนเกินไป การดูแลรักษา การตัดเก็บเชื้อจุลินทรีย์ การขนส่ง 2. การแปรรูป/รูปแบบของสร้างสรรค์งานศิลปะเครื่องจักสานจากเชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติ การออกแบบ ร่างต้นแบบ โดยมีองค์ประกอบคือ 1) หน้าที่ใช้สอย 2) ความปลอดภัย 3) ความแข็งแรง 4) ความสะดวกสบายในการใช้ 5) ความสวยงามน่าใช้ 6) หลักสรีระศาสตร์

ในการศึกษามีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาองค์ความรู้ ประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูกขยายพันธุ์ การแปรรูป และเพื่อใช้เชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบของเครื่องจักสานประเภทเฟอร์นิเจอร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ ประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์ตั้งแต่ขั้นตอน การปลูกขยายพันธุ์ การแปรรูป
2. เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นคว้าความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสานครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีรายละเอียดในการวิจัยดังนี้

ขอบเขตในการวิจัยด้านเนื้อหา ศึกษาประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์ตั้งแต่ขั้นตอน การปลูกขยายพันธุ์ การแปรรูปและศึกษาการต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน

ด้านวิธีวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต การสนทนากลุ่ม และนำข้อมูลมาวิเคราะห์

พื้นที่ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัยให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย โดยเลือกพื้นที่ด้วยวิธีแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยมีเกณฑ์ในการเลือกดังนี้ พื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติ เพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน ผู้ทำวิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาในบ้านกุดชุมพุงจังหวัดมหาสารคาม เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีการประกอบอาชีพด้านการสานหวายมาช้านาน

ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เชื้อจุลินทรีย์อุตสาหกรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสานที่อาศัยอยู่ในชุมชน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ประกอบการ ราษฎ์ชาวบ้านช่างไม้ผู้รู้ทางการออกแบบ โดยทำการสุ่มตัวอย่างตามขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย โดยสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Selection) การวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 3 กลุ่มคือ 1) กลุ่มผู้รู้ 2) กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ผู้ปฏิบัติการและ 3) บุคคลทั่วไปรวมทั้งสิ้น 36 คน

การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ในการจัดกระทำข้อมูลผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยแยกตามความมุ่งหมายของการวิจัยมาจัดกระทำดังต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารต่างๆ มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลว่าถูกต้อง เชื่อถือได้ในเชิงแนวคิดทฤษฎี ซึ่งพิจารณาจากเอกสารที่เป็นเรื่องเดียวกันจากหลายแหล่งหากข้อมูลตรงกัน ก็ถือว่าเชื่อถือได้ใช้อ้างอิงได้ นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่างๆ มาศึกษาอย่างละเอียดพร้อมจัดระบบหมวดหมู่ ตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้

2. นำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ซึ่งได้จัดบันทึกไว้และในแถบบันทึกเสียงมาถอดความมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัย

3. นำข้อมูลที่เก็บได้จากข้อมูลเอกสารต่างๆ และข้อมูลจากภาคสนามที่รวบรวมได้จากการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลว่าถูกต้อง เชื่อถือได้หรือไม่ ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบ Investigator Triangulation โดยการนำข้อมูลไปให้ผู้ให้ข้อมูลอ่านหรือกลับไปสอบถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงและใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) ของ Denzin (1970) คือ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน (Chantavanich, S., 2004, pp.31-33)

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

องค์ความรู้ประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปัญหา เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เครื่องชุดตั้งแต่ขั้นตอน การปลูกขยายพันธุ์ การแปรรูป

สภาพบริบทของชุมชนหมู่บ้านกุดซุย

1. สภาพทั่วไป พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมักมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี อาชีพหลักทำนา อาชีพเสริมทอเสื่ออก เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชฤดูแล้ง

1.1 ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา พบว่า ในปัจจุบันชุมชนบ้านกุดซุยได้รับการสืบทอดการทำเครื่องจักสาน ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายชนิดมาจากบรรพบุรุษ เครื่องจักสานที่ยังคงใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น ตะกร้า (ชาวอีสานเรียกว่ากะต่า) กระบุง กะตัง กระจาด ช้อง กระซอน กะโหลก ของเล่นเด็ก ปลาตะเพียนสาน ธรรมมาส เฟอร์นิเจอร์ แบ่งประเภทตามการใช้งาน 4 ลักษณะ คือ

- (1) เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ
- (2) เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน
- (3) เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม
- (4) เครื่องใช้สำหรับความบันเทิงสนุกสนาน พักผ่อนและพิธีทางศาสนา

การทำเครื่องจักสานชนิดต่างๆ มีวิธีการจักสาน 3 แบบประกอบด้วย การจัก คือ การนำวัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานมาทำให้เป็นเส้น รัด เมื่อเสร็จแล้วเรียกว่า “ตอก” มี 2 ประเภท ได้แก่ ตอกปิ่น (ได้มาจากส่วนผิว) และตอกกลม (ตอกที่เหลาทิ้งเส้นให้กลมเสมอกัน) การสาน คือ การนำตอกมาขัดกันให้เกิดลวดลายและการถักคือ การมัดขอบเครื่องจักสานเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายจุงนาง ลายสันปลาช่อน ลายแข่งสิงห์

โดยใช้ดอกที่ทำจากหวายให้ยึดติดกัน ส่วนอุปกรณ์มี 4 ชนิดประกอบด้วย มีด มีทั้งมีดตามสันและใบมีดโค้ง คล้ายวงพระจันทร์ด้ามยาว (มีดจักดอก) สำหรับใช้จักดอก เหล็กซี่คือเหล็กปลายแหลมกลมมีด้ามยาว สำหรับใช้เจาะแยงนำเส้นดอกเข้าขอบ เครื่องจักสานที่มีลายแน่น เช่น ขอบกระบุง กะดั่ง คีมไม้ สำหรับใช้ช่วยหนีบขอบในขั้นตอนเข้าขอบเครื่องจักสานที่มีขอบแข็ง เลียดคือแผ่นสังกะสีหรือฝาน้ำอัดลม นำมาเจาะรูให้เท่ากับขนาดของเส้นดอกที่ทำจากหวาย สำหรับใช้ชุดดอกหวายให้กลมและไม่คม เรียกว่า การซักเลียด และน้ำมันยาง ได้มาจากต้นยางชนิดหนึ่งเรียกว่า ต้นยางนาผสมผงขี้ (ขี้ขี้) จากต้นจิก ใช้สำหรับทาเครื่องจักสานเมื่อเสร็จแล้ว เพื่อให้มีความเงาสวยงามและกันปลวกมดทำลาย (Saikhwa, S., 2015)

1.2 การแปรรูปและเอกลักษณ์เครื่องจักสานบ้านกุดซุย มีวิถีการดำรงชีวิตโดยพึ่งพาอาศัย ธรรมชาติเป็นหลัก จึงส่งผลให้เครื่องจักสานมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง 2 ลักษณะ

- ลักษณะแรก คือ เอกลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการผลิตเครื่องจักสานหวาย และการนำวัสดุทดแทนหวายในท้องถิ่นมาใช้ในการนำต้นซูด (ชาวอีสานเรียกเครือซูด) เป็นไม้เถาพันเกี่ยวต้นไม้อื่นหรือสิ่งอื่นที่พันเกี่ยวได้ หรือถ้าไม่มีต้นไม้อื่นก็จะเลื้อยไปตามดิน ดอกสีเหลือง ลักษณะดอกคล้ายดอกสลิคหรือขจร ออกดอกประมาณเดือนกันยายน-ตุลาคม มีฝักคล้ายฝักสลิคแต่เรียวยาวเล็กกว่า เมื่อฝักแก่แตกออกเมล็ดจะปลิวตามลม เถามีคุณสมบัติเหนียวมากชาวบ้านภาคอีสานสมัยโบราณให้เครือซูด ในการทำลีดักปลาโดยเอามาสานกับไม้ไผ่ สานลอบดักปลาหรือใช้เถาเครือซูดหลายๆ อัน มาบิดพันใส่กันใช้แทนเชือกในการไถนา (สมัยที่ยังใช้ควายไถนา) มีอยู่มากบริเวณป่าโคกเป็นไม้พลัดใบหาได้มากในฤดูฝน หาง่ายในชุมชนของตนเองเข้ามาเป็นวัสดุหลักในการผลิตผลงาน เมื่อนำมาจักสานแล้วทำให้เครื่องจักสานคงทน แข็งแรงใช้ได้ยาวนาน เบบ ผิดอกเย็นสิ้น สีสวยตามธรรมชาติ ต้นที่แก่จัดสามารถนำมาทำเครื่องจักสานที่รูปทรงคงตัวทนแข็งแรง แต่ก็มีข้อจำกัดคือดอกจากต้นซูดมีความอ่อนต้องใช้ไม้ไผ่และหวายเข้ามาใช้ชั้นโครงและขอบ และใช้ดอกซูดจำนวนมากเนื่องจากมีขนาดเล็ก (Rattanapolsaen, S., 2015)

- การสืบทอด จากการสัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาคือการสืบทอดงานจักสานที่ผ่านมามีการเรียนรู้ภายในกลุ่มด้วยตนเองจากบรรพบุรุษคนในครอบครัว ญาติ เพื่อนบ้าน และการฝึกฝนด้วยตนเอง โดยมีกักระทำในเวลาว่างจากการประกอบอาชีพ มีผู้ว่าจ้างเป็นเวลาที่ไม่นานต้องใช้เวลาในการฝึกฝนนานรวมทั้งต้องเป็นผู้ที่สนใจและมีฝีมือ จึงทำให้การสืบทอดงานจักสานของชาวบ้านกุดซุยในปัจจุบันไม่ได้รับการเอาใจใส่ จำนวนผู้สืบสานลดลง ผู้รู้ชำนาญงานจักสานส่วนมากอยู่ในวัยชรา มีการรับอุปกรณ์ที่ทันสมัยผลิตขึ้นในสังคมเมืองเข้ามาใช้ในชุมชน และขาดการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการขาดการส่งเสริมการปลูกเครือซูดและหวายขึ้นทดแทนจึงทำให้เริ่มขาดแคลน

เฟอร์นิเจอร์จากเครือซูดและหวายบ้านกุดซุย

จากการสัมภาษณ์นายโสภ รัตน์พลแสน ผู้นำกลุ่มผลิตเฟอร์นิเจอร์เครือซูดและหวายบ้านกุดซุย พบว่า กลุ่มคนที่ชอบเฟอร์นิเจอร์ Hand Made โดยเฉพาะที่ทำจากหวาย เหตุผลหลักก็คือความดิบของตัววัสดุธรรมชาติพวกนี้ ช่างผู้ชำนาญสามารถที่จะสานออกมาได้หลาย Pattern ตามความต้องการของลูกค้า งานสั่งทำแต่ละตัวจะมีเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนใคร อย่างไรก็ตามงานเฟอร์นิเจอร์จากเครือซูดทำได้เฉพาะลายรังนก รูปแบบที่ขายดีคือทรงแอปเปิ้ลและทรงใบบัวบก ส่วนชุดหวายที่ขายดีและเป็นงานประจำที่ต้องผลิตส่งก็คือชุดธรรมมาสพระ ข้อดีของเครือซูดเมื่อเทียบกับหวายคือมีน้ำหนักเบาและราคาถูกกว่า

ส่วนความคงทนและความเหนียวแทบไม่ต่างกัน จะต่างกันตรงที่เครื่องชุดมีลักษณะเส้นที่เป็นตาๆ ไม่เรียบเหมือนหวายอีกทั้งการเก็บรักษายังง่ายกว่า จึงเป็นที่นิยมชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวยุโรป

โดยในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชน ตั้งแต่กระบวนการคิดค้นและนำวัสดุธรรมชาติจากเครื่องชุด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเดิมของคนในชุมชนที่นำมาทำเครื่องมือตัดสัตว์และอุปกรณ์ใช้ในครัวเรือนต่างๆ

กระบวนการในการพัฒนาเริ่มจากการประชุมกับคนในชุมชนและผู้นำกลุ่มสานหวาย เพื่อนำวัสดุทดแทนจากเครื่องชุดมาทดสอบลองจักสาน พัฒนารูปแบบจนสามารถนำเครื่องชุดมาสานร่วมกับโครงหวายจนสามารถถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่มและนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงพาณิชย์ได้

ขั้นตอนการผลิตเฟอร์นิเจอร์จากเครื่องชุด

มีขั้นตอนการผลิตดังนี้ นำเครื่องชุดมาลอกเปลือกออก เครื่องชุดจะมีสามขนาดคือเล็ก กลางและใหญ่ ขนาดที่เลือกมาสานเฟอร์นิเจอร์คือกลางและใหญ่ นำมาลอกเปลือกโดยการอบไอน้ำหรือการต้มเพื่อให้ง่ายต่อการลอกให้เหลือแต่ใจ (ใจภาษาอีสานหมายถึง เส้นเครื่องชุดที่ไม่มีเปลือกหุ้ม) แล้วจึงนำไปตากแห้ง เมื่อนำมาใช้จึงค่อยนำมาชุบน้ำเพื่อให้อ่อนตัวง่ายต่อการสานส่วนหวายที่ซื้อใช้สำหรับทำโครงสร้างเฟอร์นิเจอร์ ลำดับแรกต้องนำหวายมาขูดผิว ขัดผิวออกให้หมด แล้วนำไปอบไอน้ำเพื่อให้เกิดความอ่อนตัวง่ายต่อการนำไปตัดขึ้นโครงเฟอร์นิเจอร์ หลังจากนั้นขั้นตอนต่อมาคือ

1. Drawing หรือแบบพร้อมขนาดที่ลูกค้าต้องการ

2. เริ่มจากการขึ้นโครง ขั้นตอนนี้ก็จะทำโดยผู้มีความชำนาญในการทำเพราะต้องมีประสบการณ์ และต้องมีความรู้เรื่องขนาด การวัดต่างๆ เพื่อให้มีความถูกต้องแม่นยำก็จะทำให้เฟอร์นิเจอร์ที่ผลิตออกมาสวยงาม

3. ขั้นตอนการสาน เครื่องชุดมีสองแบบคือแบบเส้นใหญ่และกลาง เหมาะสำหรับใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ และเครื่องชุดแบบเส้นเล็กเหมาะสำหรับใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างในครัวเรือน เช่น เครื่องมือตัดสัตว์ ตะกร้า กระจ่าง โดยเครื่องชุดมีแบบเส้นใหญ่จะนำมาสานหุ้มโครง ปัจจุบันถ้าเป็นการสานเครื่องชุดเพียงอย่างเดียวจะสานได้แค่ลายเดียวคือลายรังนก เพราะขนาดที่ไม่สม่ำเสมอและมีตาของเครื่องชุด ส่วนถ้ามีการผสมระหว่างเครื่องชุดและหวายก็จะมีลายสานหลากหลายแบบ มีหลายชื่อตามแต่จะเรียกกัน ตั้งแต่ลายดอกพิกุล ลายข้าวหลามตัด ลายหนึ่งลายสอง ลายมังกรหรือลายอื่นๆ ตามแต่จะออกแบบกันไป ซึ่งลายสานก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เฟอร์นิเจอร์ชิ้นนั้นสวยงามแก่ผู้พบเห็นได้ การสานเป็นงานละเอียดต้องใช้เวลา ความอดทนและประสบการณ์ (Whan, 2015)

4. ขั้นตอนการทำสี สำหรับเครื่องชุดก่อนทำสีต้องกำจัดพวกเสี้ยนขนโดยใช้ไฟและกระดาษทรายขัดให้เรียบ ทำสีตั้งแต่สีธรรมชาติ สีย้อมต่างๆ แล้วแต่เทคนิค ส่วนใหญ่ลูกค้าจะชอบสีธรรมชาติ สีโอ๊กดำ หรือแดง สีดำเซ็ด เมื่อสีแห้งก็ทำการเคลือบแลคเกอร์

อุปกรณ์เครื่องมือในการผลิตเฟอร์นิเจอร์ เครื่องมือในอดีตมีมีดตอก เหล็กแหลม แป้นรีดหวาย ค้อนไม้ตัดลูกกรง แต่ในปัจจุบันมีเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาช่วยทุ่นแรงมากขึ้น เช่น เครื่องขัด เครื่องรีด เครื่องปั๊มลมไว้สำหรับป็นยิงตะปูไฟฟ้า

การขยายพันธุ์เครื่องชุด คือ การเพิ่มปริมาณจำนวนมากขึ้น โดยยังคงรักษาคุณลักษณะเดิมไว้มิให้เปลี่ยนแปลงเป็นการสืบพันธุ์ของเครื่องชุดตามธรรมชาติ การขยายพันธุ์เครื่องชุด ได้แก่ 1. การเพาะเมล็ด 2. การตัดชำ

การต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เครื่องชุดวัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน พบว่า เมื่อนำเครื่องชุดมาพัฒนาให้เป็นเฟอร์นิเจอร์ที่มีรูปแบบทันสมัย แต่ยังคงเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก สามารถสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ จากการศึกษาในด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากแหล่งผู้ผลิตและผู้บริโภค สามารถสรุปผลในภาพรวมได้ดังนี้

1. ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์เดิม พบว่า

รูปแบบผลิตภัณฑ์ของชุมชนส่วนใหญ่จะมีความซ้ำซ้อนหรือเหมือนกันในงานประเภทเดียวกันอยู่เป็นจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่ยังขาดความลงตัวในการออกแบบ ขาดความความงามโดยเฉพาะในกลุ่มสินค้าประเภทของใช้ โดยวัตถุดิบยังขาดการแปรสภาพทำให้รูปแบบของงานที่ออกมายังดูแข็งไม่สวยงาม รวมทั้งขาดความประณีตในสินค้าบางอย่าง เมื่อเทียบกับงานที่ผลิตจากเครื่องมือทางอุตสาหกรรม

2. ข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์กลุ่มผู้บริโภค พบว่า

2.1 กลุ่มคนที่มีกำลังซื้อสินค้าส่วนใหญ่เป็นวัยทำงานที่มีอายุเฉลี่ยตั้งแต่ 35 ขึ้นไปจะมีกำลังซื้อสูงสุด

2.2 ผู้ซื้อส่วนใหญ่มักจะซื้อเครื่องจักสานจากงานแสดงสินค้าที่ท้องถิ่นที่จัดขึ้น

2.3 การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ดีสามารถสร้างความแตกต่างและโดดเด่นให้เครื่องจักสานทำให้ผู้บริโภคซื้อโดยไม่เกิดการคิดเปรียบเทียบราคา

2.4 เฟอร์นิเจอร์ที่มีรูปร่างและสีสนิมที่มีข้อแตกต่างจากสินค้าในประเภทเดียวกัน จะสามารถสร้างโอกาสทางการขายได้มากขึ้น

2.5 เครื่องจักสานที่สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายๆ อย่างในตัวหรืออยู่ในชิ้นงานเดียวกันจะสามารถสร้างโอกาสทางการขายได้มากขึ้น

2.6 เครื่องจักสานที่ผู้ซื้อส่วนใหญ่ต้องการรูปแบบที่ดูคลาสสิกเรียบง่ายดูโมเดิร์นทันสมัย สีของผลิตภัณฑ์เป็นสีที่เป็นโทนธรรมชาติรวมทั้งโทนสีที่ดูสดใส วัสดุที่ใช้ควรเป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ ประกอบร่วมกับวัสดุชนิดอื่นๆ

3. ข้อสรุปที่ได้จากการสำรวจกลุ่มผู้ผลิต พบว่า

3.1 เฟอร์นิเจอร์ที่ออกแบบควรจะรองรับกับเครื่องมือพื้นฐานต่างๆ ไป

3.2 เฟอร์นิเจอร์ที่ออกแบบควรใช้วัสดุที่หาหรือซื้อได้ง่ายในท้องถิ่น

3.3 เฟอร์นิเจอร์ที่ออกแบบควรจะสามารถทำให้การผลิตเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น

3.4 เฟอร์นิเจอร์ที่ออกแบบควรมีความแปลกใหม่ใช้ประโยชน์ได้หลายๆ อย่าง

3.5 เฟอร์นิเจอร์ที่ออกแบบควรที่จะให้คนทั่วไปสามารถใช้ได้

4. ด้านความต้องการต่างๆ ไป ของผู้ผลิต คือ

4.1 ต้องการตลาดหรือลูกค้า

4.2 ต้องการทุนที่สนับสนุนจากทางภาครัฐบาล

4.3 ต้องการให้ภาครัฐจัดงานแสดงงาน OTOP หรือส่งเสริมการขายให้ผู้ผลิต

4.4 ต้องการเครื่องมือ เช่น เครื่องปั๊มไอน้ำหวาย เครื่องยิงแบบแม่เหล็กและเครื่องยิงตะปูยึดชิ้นงาน เป็นต้น

โดยสรุปที่ได้กล่าวมานี้สามารถนำมาสร้างเป็นข้อกำหนดหรือขอบเขต เพื่อที่จะนำมาใช้ประกอบการออกแบบและสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์เฟอร์นิเจอร์ที่มีรูปแบบทันสมัย ให้เกิดขึ้นที่ตรงตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน และตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่วางไว้

อภิปรายผล

องค์ความรู้ประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เครื่องชูด ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูกขยายพันธุ์ การแปรรูป พบว่าชุมชนบ้านกุดซุยได้รับการสืบทอดการทำเครื่องจักสาน ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายชนิดมาจากบรรพบุรุษ เฟอร์นิเจอร์แบ่งประเภทตามการใช้งาน 4 ลักษณะ คือ

- (1) เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ
- (2) เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน
- (3) เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม
- (4) เครื่องใช้สำหรับความบันเทิงสันทนาการ พักผ่อนและพิธีทางศาสนา

สอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Schools of Diffusionism) แนวคิดของ Smith (1906) ที่เชื่อว่าวัฒนธรรมแพร่กระจายจากจุดกำเนิด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมแล้วแพร่กระจายออกไปในอาณาบริเวณโดยรอบเป็นรูปวงกลมจนกระทั่งไปถึงทั่วโลก จุดศูนย์กลางที่กำเนิดของวัฒนธรรมจะเป็นส่วนที่เข้มข้นที่สุด (หรือเจริญที่สุด) ของวัฒนธรรม วงกลมถัดๆ ออกมาจะค่อยๆ จางลงๆ ตามระยะที่ห่างจากจุดศูนย์กลาง จนกระทั่งจางหายไปในที่สุดตามวงกลมรอบนอกสุดที่จางหายไปเช่นเดียวกับการสืบทอดการทำเครื่องจักสาน ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายชนิดมาจากบรรพบุรุษและสอดคล้องกับทฤษฎีสัญลักษณ์ทางสังคม (Symbolic Interactionism Theory) เจ้าของทฤษฎี คือ Linton, Mead และ Moreno

เมื่อมนุษย์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมจะต้องมีการใช้สัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในการสื่อความหมาย นักการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์คิดว่ามนุษย์เป็นอย่างไร คนอื่นเป็นอย่างไร สังคมหล่อหลอม (Shape) มนุษย์แต่ละคนอย่างไรหรือมนุษย์ผู้เป็นสมาชิกของสังคมทั้งหลาย สร้างสรรค์สังคมขึ้นมาอย่างไร บำรุงรักษาสังคมไว้ได้อย่างไรหรือเปลี่ยนแปลงสังคมไปอย่างไร สังคมและบุคลิกภาพของบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมทั้งหลายสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมขึ้นเหนือผูกพันกัน แต่ขณะเดียวกันก็มีลักษณะของตนเองได้อย่างไร และในทางกลับกันการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ได้แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมในฐานะเป็นข่ายงาน (Network) ของการกระทำระหว่างกันกับมีอิทธิพลหล่อหลอมปัจเจกชนได้อย่างไร

การทำเครื่องจักสานชนิดต่างๆ มีวิธีการจักสาน 3 แบบ ประกอบด้วยการจัก การสานและการถัก ส่วนอุปกรณ์มี 5 ชนิด ประกอบด้วยเลื่อยตึง มีด มีทั้งมีดด้ามสั้น และใบมีดโค้งคล้ายวงพระจันทร์ ด้ามยาว (มีดจักตอก) เหล็กซี่คือ เหล็กปลายแหลมกลมมีด้ามยาว เลียดคือแผ่นสังกะสีหรือฝาน้ำอัดลมนำมาเจาะรูและน้ำมันยางได้มาจากต้นยางชนิดหนึ่งเรียกว่า ต้นยางนาผสมผงขี้ (ขี้ขี้) จากต้นจิก ใช้สำหรับทำเครื่องจักสานเมื่อเสร็จแล้ว เพื่อให้มีความเงาสวยงามและกันปลวกมดทำลาย

2. เอกลักษณ์เครื่องจักสานบ้านกุดซุยมีวิถีการดำรงวิถีชีวิตโดยพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก จึงส่งผลให้เครื่องจักสานมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง 2 ลักษณะ

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านกุดซุยมีเอกลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการผลิตเครื่องจักสานหวาย และการนำวัสดุทดแทนหวายในท้องถิ่นมาใช้ในการนำต้นเครื่องชูดซึ่งเป็นพืชตระกูลไม้เถา มีอยู่มากบริเวณป่าโคกป่าทามตามหัวไร่ปลายนามาสานแทนหวายช่างผู้ชำนาญในชุมชนสามารถที่จะสานหวายและต้นชูดออกมาได้หลาย Pattern ตามความต้องการของลูกค้า งานสั่งทำแต่ละตัวจะมีเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนใคร อย่างไรก็ตามลายที่ขายดีคือลายรังนก

ขั้นตอนการผลิตเฟอร์นิเจอร์จากเครื่องชูด มีดังนี้

- 2.1 นำเครื่องชูดมาปอกผิวออก (Peeling)
- 2.2 นำหวายที่จะทำโครงปอกเปลือกแล้วมาตัดให้ตรง
  - (1) ตัดขนาดตามที่ต้องการ (Cutting)
  - (2) นำหวายที่ตัดขนาดตามที่ต้องการแล้วมาขัดด้วยกระดาษทรายให้ผิวเกลี้ยงและกลมสำหรับหวายที่มีลักษณะเป็นเส้นตรง ส่วนหวายที่มีลักษณะที่เป็นเส้นโค้งจะต้องนำมาอบไอน้ำ (Steam Boiling) แล้วจึงนำไปดัดโค้ง (Bending) และตัดขนาดตามที่ต้องการ
  - (3) นำชิ้นส่วนที่เป็นเส้นตรงและเส้นโค้งมาประกอบกัน (Assembly) ตามแบบและชนิดของเฟอร์นิเจอร์แต่ละชิ้นโดยยึดด้วยตะปู (Nailing) และมัดด้วยผิวหวาย (Rattan Fastening) เสร็จเป็นโครงเฟอร์นิเจอร์พร้อมนำไปประกอบ
- 2.3 นำเครื่องชูดที่ลอกเปลือกและตากแดดเรียบร้อยแล้วมาชุบน้ำसानประกอบกับโครงหวายที่เตรียมไว้
- 2.4 นำเฟอร์นิเจอร์ที่ประกอบแล้วมาขัดหยาบ (Rough Sanding)
- 2.5 เผาขนหวายโดยใช้ไฟลน (Burning)
- 2.6 ขัดละเอียด (Final Sanding) ตกแต่ง
- 2.7 พ่นหรือทาสีรองพื้น
- 2.8 พ่นสีหรือทาแลคแลค และแลคเกอร์ (Final Coating)
- 2.9 ทำเบาะรองสำหรับเฟอร์นิเจอร์ที่ต้องใช้เบาะประกอบ
- 2.10 ตรวจสอบคุณภาพ (ไม่ว่าผลิตแบบครัวเรือนหรือโรงงานขนาดใหญ่ก็ควรมีขั้นตอนนี้)
- 2.11 บรรจุหีบห่อหรือนำไปเก็บรักษาเพื่อรอการจำหน่ายต่อไป

อุปกรณ์เครื่องมือในการผลิตเฟอร์นิเจอร์ เครื่องมือในอดีตมีมีดตอก เหล็กแหลม แป้นรีดหวาย ค้อนไม้ตัดลูกกรง แต่ในปัจจุบันมีเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาช่วยทุ่นแรงมากขึ้น เช่น เครื่องขัด เครื่องรีด เครื่องปั๊มลม ไว้สำหรับป็นยิงตะปูไฟฟ้า

การต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เครื่องชูดวัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสาน สอดคล้องกับแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของโบดแลร์ที่ว่า การเลือกสรรจุดเด่นจากขนบคลาสสิกโรแมนติก แนวคิดศิลปะเพื่อศิลปะมาผสมผสานแล้วตีความใหม่ จัดระบบและสัดส่วนใหม่ กำหนดคุณค่าใหม่ ซึ่งได้มาจากแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นสมัยใหม่ที่เขารีเริ่มสังเคราะห์ขึ้นเองโดยเฉพาะ ดังเช่นการนำเฟอร์นิเจอร์แบบเก่ามาออกแบบใหม่ตามกระแสนิยม

เฟอร์นิเจอร์หวายจัดเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เนื่องจากได้รับความนิยมจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น แต่ในปัจจุบันประสบปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบคือ หวาย และยังต้องมีการนำเข้าประเภทเปลือกหวายและข้อหวายจากต่างประเทศ คุณภาพของวัตถุดิบก็ยังไม่ดีพอ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้ทำการปลูกป่าหวายทดแทน ส่วนใหญ่เป็นการปลูกในท้องที่ภาคใต้เพราะมีพื้นที่มีความชุ่มชื้นเหมาะแก่การปลูกหวาย นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ประชาชนปลูกป่าหวายเป็นอาชีพหลักเพื่อทดแทนหวาย ที่ถูกตัดออกจากป่าธรรมชาติเพื่อขจัดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ และป้องกันการขาดแคลนวัตถุดิบในอนาคตด้วย ดังนั้นเครื่องชูดจึงเป็นวัสดุธรรมชาติทางเลือกที่สามารถใช้ทดแทนหวายได้ และจะทำให้อุตสาหกรรมประเภทนี้สามารถขยายตัวได้อีกมาก

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาวิจัยต่อยอด โดยการนำผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษางานฝีมือและต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้เครื่องชูดวัสดุธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในรูปแบบของเครื่องจักสานมาทำการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่อไปเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีมูลค่าสูงขึ้นตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ได้ตั้งไว้
2. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการทดลองย้อมสีเครื่องจักสานจากสีที่ได้จากธรรมชาติ เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภคและเป็นการรักษาสภาพแวดล้อม
3. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าปลูกเครื่องชูดและหวายในท้องถิ่นที่มีกลุ่มผู้ผลิตเครื่องจักสาน เพื่อเป็นการรักษาภูมิปัญญาพื้นบ้านงานเครื่องจักสานมิให้เกิดการสูญหาย

References

- Chandra, R. (1992). **Industrialisation and Development in the Third World**. London: Routledge.
- Chantavanich, Supang. (2004). **Qualitative Research Analysis**. 6th ed. Bangkok: Chula Press.
- Department of Culture, Media and Sport. (2001). **Creative Industries Mapping Document 2001**. United Kingdom: London.
- Derby, D. A. (1980). **Black Women Basket Makers : A Study of Domestic Economy in Charleston County, South Carolina**. Doctoral Dissertation, University of Illinois, United States.
- Dozier, D. S. W. (2000). **Kumeyaay Basketry: Resource Management as an Economic Strategy**. Doctoral Dissertation, University of California, United States.
- Gold, J. R. (1980). **An Introduction to Behavioral Geography**. New York: Oxford University Press.
- Leesuwan, Viboon. (1996). **Arts and Folk Crafts**. 3rd ed. Bangkok: Tonaor-Grammy Press.
- Rattanapolsaen, Sopha. (2015, January 15). **Interview**. The Leader of Rattan Furniture Production Group. Ban Kut Sui, Lat Phattana, Mahasarakham.
- Saikwa, Sittipong. (2015, April 18). **Interview**. Chief Executive of the Sub-district Administrative Organization, Lat Phattana, Mahasarakham.
- Tinanon, Nuanlaor. (2001). **The Study of Folkcrafts in Nakhon Nayok**. Bangkok: Srinakharinwirot University.
- Whan. (2015, January 15). **Interview**. The Rattan Furniture Manufacturer. Ban Kut Sui, Lat Phattana, Mahasarakham.